

FIKİH VE FIKİH TARİHİ İNCELEMELERİ

İbrahim Kâfi Dönmez

İbrahim Kâfi Dönmez, Prof.Dr.

İzmir Ödemiş'te 1951 yılında doğdu. 1974'te İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü ve 1976'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Doktorasını Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde "İslâm Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslâm Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrıntıları" başlıklı teziyle 1981'de tamamladı. 1977'de İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne asistan olarak intisap etti ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne dönüşen bu kurumdaki öğretim üyeliği görevini, emekli olduğu 2010 yılına kadar sürdürdü. 1994-1997 yılları arasında aynı fakültede dekan olarak görev yaptı. 1996'da Marmara Üniversitesi'ni temsilen Üniversitelerarası Kurul üyeliğine seçildi. Dekanlık görevinden ayrılınca bu görevini de kendi isteğiyle bıraktı. 1983-1986 yılları arasında Cezayir Üniversitesi, Emîr Abdülkadir Üniversitesi ve Annabe Üniversitesi'nde; 1997-1998 öğretim yılında Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi'nde; 2009-2010 öğretim yılında Frankfurt Goethe Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptı. Başlangıcından itibaren *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nin fıkıh ilim heyetinde yer alan müellif, uzun süre bu heyetin başkanlığını yürüttü ve İSAM Yönetim Kurulu üyesi olarak görev yaptı. İslâm İşbirliği Teşkilâtı'na bağlı Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi toplantılarına uzman ve Türkiye'yi temsilen üye olarak katıldı. Evli ve üç çocuk babası olan Dönmez, 2010 yılında kurulan İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nin kurucu rektörü olup halen bu görevini sürdürmektedir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 619

İSAM Yayınları 170

İlmî Araştırmalar Dizisi 74

© Her hakkı mahfuzdur.

FIKİH VE FIKİH TARİHİ İNCELEMELERİ

İbrahim Kâfi Dönmez

editör

Tuncay Başoğlu

TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

tarafından yayına hazırlanmıştır.

İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 40 Üsküdar/İstanbul

Tel. 0216. 474 0850

www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Bu kitap

İSAM Yönetim Kurulununun 14.02.2014 gün ve 2014/03 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Aralık 2015

İkinci Basım: Ekim 2018

ISBN 978-975-389-854-6

Basım, Yayın ve Dağıtım

Serhat Mah. 1256 Sokak No. 11

Yenimahalle/Ankara

Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32

yayin@tdv.com.tr

Sertifika No. 15402

YATIRIMI KİTAPLARI BASIMINI

YATIRIMI

KİTAPLARI

BASIMINI

Dönmez, İbrahim Kâfi

Fıkıh ve fıkıh tarihi incelemeleri / İbrahim Kâfi Dönmez. -2. bs.- Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2018.

542 s. ; 24 cm. - (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 619. İSAM Yayınları; 170. İlmî Araştırmalar Dizisi; 74)

Dizin ve kaynakça var.

ISBN 978-975-389-854-6

İçindekiler

KISALTMALAR	9
EDİTÖR SUNUŞU	11
TEŞEKKÜR	15

I. İlkeler/Temel Kavramlar 17

1

HZ. PEYGAMBER'İN TEBLİĞİNE HÂKİM OLAN BAŞLICA HUKUK PRENSİPLERİ	19
--	----

2

AMEL	37
------	----

3

NİYET	53
-------	----

4

MEŞRÛ	63
(Bilal Aybakan ile birlikte)	

5

MÜEYYİDE	81
----------	----

6

TASARRUF	93
----------	----

II. İbâdât 97**7**

ORUÇ 99

8

SAHUR 131

III. Muâmelât 137**9**

ŞAHİS 139

10

TEMYİZ 151

11

CÜNÛN 159

12

SARHOŞLUK 175

13

NİSYAN 191

14

YETİM 201

15

NESEP 207

16

MÛT'A 217

17

CEHÂLET 243

18

GARAR 253

19

MURÂBAHA 273

20İSLÂM HUKUKUNDA MODERN İLETİŞİM ARAÇLARI İLE YAPILAN AKİDLER
(BATI HUKUKU İLE MUKAYESELİ OLARAK) 287**21**İSLÂM HUKUKUNDA ALIŞVERİŞTE KÂR HADDİ ARAŞTIRMASINA DAİR
TENKİDÎ BİR GÖRÜŞ 363**22**

MÜHÂYEE 375

23

ŞÜF'A 383

24

MEŞRÛ MÜDAFAA 399

IV. Fıkıh Tarihi**25**

HZ. MUHAMMED 419

26İSLÂM HUKUKUNUN TEDVİNİ I 431
(Subhî Mahmesânî/trc. İbrahim Kâfi Dönmez)

27

İSLÂM HUKUKUNUN TEDVİNİ II 445

(Subhî Mahmesânî/trc. İbrahim Kâfi Dönmez)

28

İSLÂM'DA İHTİLÂFIN TEKÂMÜLÜNE BİR ÖRNEK

ŞÂFİÎ'NİN *İHTİLÂFÜ'L-HADİS*'İNDEN İBN KUTEYBE'NİN*MUHTELİFÜ'L-HADİS*'İNE 467

(Gérard Lecomte/trc. İbrahim Kâfi Dönmez)

29

GAZZÂLÎ 507

30

el-BEYÂN ve't-TAHSÎL 523

Dizin 529

Kısaltmalar

- a.e. Aynı eser
a.g.e. Adı geçen eser
a.mlf. Aynı müellif
AÜ Ankara Üniversitesi
bk. Bakınız
c. Cilt
der. Derleyen
DIA *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*
ed.n. Editörün notu
hş. Hicri şemsî
İÜ İstanbul Üniversitesi
krş. Karşılaştırmız
Ktp. Kütüphane, Kütüphanesi
md. Madde, maddesi
MÜ Marmara Üniversitesi
Mv.F *el-Mevsuatü'l-fıkhiyye* (Kuveyt)
nr. Numara
nşr. Neşreden, nâşiri
prg. Paragraf
s. Sayfa
s.nşr. Sadeleştirerek neşreden
SÜ Selçuk Üniversitesi
sy. Sayı
thk. Tahkik eden
trc. Tercüme eden
ts. Tarihsiz, baskı tarihi yok
tür.yer. Türlü yerlerde
vb. Ve benzeri
vd. Ve devamı
v.dğr. Ve diğerleri

Editör Sunuşu

Elinizdeki kitap, fıkıh ve fıkıh usulü alanlarında uzun yıllardır üniversitede verdiği derslerle ve başta *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* olmak üzere önemli eserlerin hazırlanmasındaki katkılarıyla tanınan İbrahim Kâfi Dönmez hocamızın fıkıh (fürû) ve fıkıh tarihi alanlarıyla ilgili farklı türlerdeki akademik yazılarından oluşmaktadır.

Kendisiyle de istişare ederek hocamızın kitap formatı dışındaki çalışmalarını üç kitap halinde yayımlamayı uygun gördük. Bunlardan ilki fıkıh usulüyle ilgili yazıları ihtiva etmektedir (*Fıkıh Usulü İncelemeleri*, İstanbul 2014). İkincisi -elinizdeki kitap- fürû ve fıkıh tarihi ile ilgili yazılardan, hazırlık süreci devam eden üçüncü kitap ise Arapça makale ve bildirilerden oluşmaktadır. Bu derlemenin, hocamızın başta fıkıh usulü olmak üzere fikhin çeşitli dallarında kaleme aldığı makale, sempozyum bildirisi, kitap bölümü ve ansiklopedi maddeleri ile tercüme ettiği bazı makalelere ulaşmak isteyen araştırmacılara ve öğrencilere büyük bir kolaylık sağlayacağı kanaatindeyiz. Daha da önemlisi bu derleme, kendisinin fikhî birikimini ve görüşlerini derli toplu bir şekilde ilim dünyasının dikkatlerine sunarak yeniden değerlendirilebilmesine imkan verecektir.

İbrahim Kâfi hocamız, *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nin ilmî tashih/redaksiyon heyetinde görev yapmış, aynı zamanda uzun bir süre fıkıh ilim heyeti başkanı olarak da çalışmış, dolayısıyla bu ansiklopedideki birçok maddenin yazımında ve redaksiyonunda önemli katkılarda bulunmuştur. Kendisinin yazar, editör ve mütercim olarak katkıda bulunduğu diğer eserler ise şunlardır:

1. *İslâm Hukuk İlminin Esasları: Usûlü'l-fıkh*, Zekiyyüddin Şaban (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1990). Kendisinin değerli açıklama notları ekleyerek tercüme ettiği bu eser, uzun yıllardır ilahiyât fakültelerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır.

2. *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (editör: İbrahim Kâfi Dönmez, İstanbul: Çağ Yayınları, 1994; Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı [İFAV], 1997, 4 cilt). Kendisi aynı zamanda bu eserdeki fıkıhla ilgili birçok maddenin yazarıdır.

3. *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meal* (hazırlayanlar: Ali Özek, Hayreddin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1982; Medine: Mucemmu'l-Melik Fehd li-tubâati'l-Mushafi's-şerif, 1987/1407; Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993).

4. *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* (hazırlayanlar: Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003, 5 cilt).

5. *Kur'ân-ı Kerim, Tarihselcilik ve Hermenötik* (hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Ali Özek, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut, İstanbul: Işık Yayınları, 2003).

6. *İlmihal* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi [İSAM], 1998-1999, 2 cilt; bu eseri hazırlayan heyet içinde yer almıştır).

Bu kitapta derlenen yazıların farklı tarihlerde ve farklı formatlarda yazılmış olmalarından kaynaklanan üslup çeşitliliği tabii karşılanmalıdır. Ülkemizdeki fıkıh araştırmalarının gelişimine katkıları gözönünde bulundurarak hocamızın çevirilerine de bu derleme içerisinde yer vermeyi gerekli gördük. Farklı formatlarda olan yazıların bir kısmı tebliğ, konuşma ve tebliğ müzakerelerinin yazıya aktarılmasıyla oluştuğu için bunlarda ve ayrıca makale formatındaki bir kısım yazılarda kaynakça bulunmamaktaydı. Bunlardan kaynakça oluşturulabilecek olanlara kaynakça kısmı konuldu. Diğerleri ise asıl yayımlandıkları şekil üzere kaynakçasız olarak bırakıldı. Bununla birlikte imlâ, dipnot ve kaynak gösterimi gibi hususlardaki şekli farklılıklar mümkün olduğunca giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu yazıların yayıma hazırlanmasında şu hususlar dikkate alınmıştır:

Öncelikle yazıların özgün adları korundu ve her yazının giriş sayfasına bir dipnot eklenerek, o yazının daha önce yayımlandığı yere işaret edildi. Yazılarda kullanılan kısaltmaları göstermek üzere kitabın baş tarafına bir kısaltmalar listesi eklendi. Ansiklopedi maddelerinin içerisinde diğer maddelere yapılan atıflar dipnota alınıp tam künye ile gösterildi, fakat kendilerine atıfta bulunulan bu maddeler ayrıca bibliyografyaya konulmadı. Süre ve âyetlerin metin içinde verilmesi genel bir kural olarak benimsenmekle birlikte bazı ansiklopedi maddelerinde olduğu üzere dört veya daha çok sayıda âyete atıf yapılması durumunda bunlar dipnotta gösterildi. Yine âyet ve hadislere birlikte atıf yapılan yerlerde bunların hepsi dipnotta verildi. Hadis kaynaklarının gösteriminde *DİA* atıf kurallarına uyuldu. Ansiklopedi maddelerinde belli transkripsiyon kurallarına dayanan *DİA* imlâsı korunmakla birlikte diğer yazılarda, İSAM Yayınları tarafından neşredilen kitaplarda da benimsenen ve daha rahat okunabilen bir imlâ uygulandı. Bazı yazıların önceki yayımlarında yazma nüshaları kullanılan *Debûsî* ve *Cessâs*'ın usul eserlerine yapılmış olan atıflar, bu eserlerin matbu nüshalarına göre yenilendi. Bibliyografyalardaki eserler müellif ismine göre alfabetik olarak sıralandı. Tek müellifi bulunmayan, ansiklopedi gibi ortak çalışmalar ise eser adına göre alfabetik sıraya konuldu. Başta *DİA* maddeleri olmak üzere bütün yazılar için yeniden üslûp okuması yapıldı ve özellikle uzun paragraflar daha kısa paragraflara ayrıldı. Yazıların tümünü kapsayan genel bir kelime dizini oluşturuldu.

Eserin yayıma hazırlanması sırasında çeşitli aşamalarda metni okuyarak katkıda bulunan Nail Okuyucu, İsmail Özbilgin, İsa Kayaalp, Ender Boztürk, Emin Albayrak ve Mustafa Demiray'a teşekkürü bir borç bilirim.

Araya giren çeşitli meşgaleler sebebiyle yayımlanması bir miktar gecikse de bir bahr-ı bîpâyân olan fıkihtan damlalar mesabesindeki bu yazıların alanın meraklılarını verimli bir ilmî yolculuğa çıkaracağını ümit ediyoruz.

Tuncay Başoğlu

Teşekkür

Önce, insana akıl nimetini bahşedip düşünmeyi ve bilgi üretmeyi özendiren Yüce Allah'a hamd ediyor, bu yolda derin yanılgılara düşmeden ilerleyebilmenin ilke ve yöntemlerini öğreten sevgili peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya salât ve selâmlar yolluyor, tevhid inancı, güzel ahlâk ve buna uygun yaşayabilme uğrunda ömür tüketenleri, bu amaca erişebilmeyi kolaylaştırmak için ilim ve irfan yoluyla insanlığa hizmet edenleri rahmetle/şükranla anıyorum.

Bir gün, kendilerine özel muhabbetim olan iki genç akademisyen (Dr. Hasan Tuncay Başoğlu ve Dr. Eyyüp Said Kaya) ziyaretime gelip hiç düşünmediğim bir ihtiyacı dile getirdiler. Şimdiye kadar yayımlanmış fıkıh ve usûl-i fıkıh ile ilgili makalelerimin kitap haline getirilmesinin çok yararlı olacağını söylediler. “Neşredilmiş olan bu çalışmalarını yeni bir formatta tekrar yayımlamaya gerek var mı?” dedim. İkna edici açıklamalarda bulunmaları üzerine bu düşünceye meylettim. Ancak bunları derleyip toparlamak, yeniden dizmek/dizgi takibini yapmak, dizilenleri kontrol etmek, özellikle *DİA*'da yer alan maddelerin dipnotlarını ve bibliyografyalarını diğerleriyle uyumlu hale getirmek kolay değildi. Bu defa zihnimi kurcalayan büyük soru üzerinde düşünmeye başladım: İdari meşguliyet içinde bütün bunları kim yapacaktı? Onlar bunu hemen fark ettiler ve “Hocam, gerisini düşünmeyin. Aklınızdan geçenleri tahmin ediyoruz. Onların hepsi kolay. Bize müsaade vermeniz yeterli” dediler. Dirayet ve hünerlerine güvendiğim arkadaşlarımla zihnen bu kadar hazırlıklı olduklarını görünce, çok yorulacaklarını hatırlatmakla ve teşekkür etmekle yetinip “peki” dedim. Tabii ki bu samimi teklifin beni ne kadar duygulandırdığını anlatmaya muktedir değilim.

Daha sonra İSAM yayın programına alınan bu projenin hayata geçirilmesini değerli kardeşim Dr. Hasan Tuncay Başoğlu üstlendi. O sıralar doçentlik sınavı ile de meşgul olmasına rağmen konuyla ilgisini hiç eksik etmedi. Doçent unvanını aldıktan sonra ise ona ayak uydurmam bir hayli zorlaştı. Kendisine ve yayına hazırlama aşamalarında emeği geçen İSAM görevlilerine özverili ve titiz çalışmalarından dolayı içtenlikle teşekkür ederim.

İçerikleri dikkate alınarak makalelerin üç kitap halinde yayına hazırlanması planlandı:

1. *Fıkıh Usulü İncelemeleri*
2. *Fıkıh ve Fıkıh Tarihi İncelemeleri*
3. *Dirâsât fıkhiyye ve usûliyye*

Her bir kitapta yer alan incelemeler belirli dönemlerin değil otuz yılı aşan bir çalışma sürecinin ürünleri olduğu için, bu kitapları, yetişmemde ve bilimsel çalışmalarımı gerçekleştirmemde emeği/katkısı bulunanlara, özellikle merhum ebeveynime, ebediyete intikal etmiş ve hayatta olan hocalarıma, sevgili evlatlarıma ve belirtilen süreç boyunca araştırma ve ilmi çalışma yapmanın zorluklarına yakından tanıklık edip desteğini esirgemeyen vefakâr eşim Esmâ Hanım'a ithaf ediyorum.

Bu vesileyle, araştırmalarım sırasında benim de çok istifade ettiğim, dünyanın hemen her yerindeki araştırmacılara örneği az bulunur içtenlikle hizmet veren, ülkemizin yakın dönem bilim ve fikir hayatındaki gelişmelerde önemli paya sahip olan İSAM Kütüphanesi'nin yönetimini ve personelini, böyle bir kurumu tesis edip desteğini kesintisiz sürdüren Türkiye Diyanet Vakfı'nı şükranla anmayı yerine getirilmesi bir borç sayarım.

Önemli eksikleri ve kusurları bulunmakla birlikte bu üç kitabın ilgilenenlere bir nebze fayda sağlayıp hayır duaya vesile olması, bu satırların yazarı için büyük bir mutluluk kaynağı olacaktır.

İbrahim Kâfi Dönmez

I. İlkeler/Temel Kavramlar